

ИНОВИРАЊЕ ЕПСКОГ НАДАХНУЋА У РОМАНУ *НА ДРИНИ ЋУПРИЈА*

Аутор истражује уметничку структуру романа *На Дрини ћуприја*, коју у највећој мери одређују епско надахнуће и модеран доживљај егзистенције. Та два чиниоца се налазе у односу потпуне усклађености захваљујући Андрићевом поступку апстраховања приповедања који је Андрић развио помоћу најопштијих схематизација романескне нарације тако да је могао да обликује јединствену уметничку интерпретацију вишевековне вишеградске хронике.

Кључне речи: епско надахнуће, приповедање, модерни егзистенцијални доживљај, универзални исказ.

Роман *На Дрини ћуприја* јесте епски обимна литерарна пројекција минулих времена, роман са фабулом чији догађаји наилазе, један за другим, у временској сукцесији од три и по века, а у којима суделује мноштво индивидуализованих књижевних јунака, можда их има и преко стотину, али је за уметничку сугестивност те пројекције још важније то што се и смисао описаних догађаја, односно, слика историјске стварности обликује семантичким схематизацијама у епском духу, што се, дакле, уметничка интерпретација, њено укупно значење, артикулише епски. То је дело сложенијег епског надахнућа, живописна евокација минулих времена, која је развијена до највеће мере апстраховања уметничке интерпретације. Андрићева романескна реконструкција минулих времена настаје из изворног епског надахнућа, али које писац не артикулише у традиционалним оквирима, већ развија осавремењујући га и модернизујући, тако да Андрићева епска интерпретација добија нове семантичке аспекте и конотације, нове вредносне мере и упоришта. То, доиста, није тек хроника Вишеграда, како је Андрић у првом издању назначио жанр свога дела, већ много сложенија романескна творевина. У овом роману Андрић обликује литерарну пројекцију историјске стварности на начелима зналачке синтезе и стваралачке иновације епског дискурса: синтезе онога што је изворни, најдубљи порив и најзначајнији домет епске књижевности, али и иновације, која је стварање онога што ди-

намизује и модификује епски дискурс, обогаћујући га новим конотацијама у уметничком тумачењу човекове егзистенције, њених потенцијала и њене вредности.

Битно обележје епске књижевности састоји се у описивању и тумачењу узорне егзистенције, оне која се може означити јуначком, или херојском, ако то није одвећ патетично речено, а коју чине највећи подвизи и домети у борби за саму егзистенцију, и појединца, и заједнице у којој појединац живи. Егзистенција је сама по себи основни импулс и највиша вредност, а борба за њу и њену највећу потврду је први императив, уједно и највећи циљ и појединцу и народу. Порив за што активнијим суделовањем у егзистенцији и за њеним што вреднијим остваривањем главни је порив у човеку херојске егзистенције. Стварање и афирмација егзистенције први је императив и највиши идеал херојског постојања, и управо је то оно о чему говори и за чим трага епска књижевност: описати и овековечити херојску егзистенцију. Може се рећи да је основно надахнуће епске књижевности, уједно, и њена сврха - артикулација епског егзистенцијалног доживљаја и афирмација највишег домета егзистенције.

Епски дискурс се остварује и развија јединственом семантичком схематизацијом и онога о чему се приповеда, то јест, описаних догађаја и јунака, и онога ради чега се приповеда, то јест, саме интерпретације, што се све слива у јединствену артикулацију највишег смисла и вредности постојања. Семантички потенцијал књижевног дела епског рода, чине представљени догађаји, односно, јунаци и њихови подвизи, као пример човекове борбе са највећим опасностима, препрекама и изазовима у животу, док се, с друге стране, таквом вођењу егзистенције одаје том интерпретацијом дужно поштовање, то јест, прослављају се они који на најузвишенији начин испуњавају свој живот, и ствара им се место у колективном памћењу и у историји, односно у вечности, па самим тим и у метафизичкој димензији егзистенције, тако да све то скупа, цела та семантичка и уметничка творевина постаје ненадмашни узор - идеал постојања. На тај начин и у свему томе, дакле, у тој својој несумњиво постигнутој и артикулисаној узорности, у епском осмишљавању, човеково постојање добија и своју најпотпунију трансценденцију. Артикулација херојске егзистенције, то јест, човековог највреднијег постојања, насупрот свим препрекама и свеколиком ништавилу и безвредности, је изворно надахнуће епске књижевности, уједно, и њен специфични и ненадмашни квалитет. У свом првобитном виду то надахнуће је потврђено на ненадмашан начин у најзначајнијим књижевним остварењима народне усмене књижевности као што су староиндијски и старогрчки спевови.

Да је у роману *На Дрини ћуприја* епска артикулација егзистенцијалног доживљаја битан елемент Андрићевог уметничког надахнућа види се по томе што се семантичко уопштавање свих елемената слике света, то јест, уметничка артикулација значења, врши у складу са изворним епским до-

живљајем егзистенције као афирмације у борби с највећим препрекама и изазовима. Роман почиње најједноставнијим елементом нарације: описом места збивања. Тај опис је обликован скоро географски објективно, поуздано и сасвим мирно, у не тако дугом пасусу, оцртавањем најшире панораме вишеградске долине и планина у њеном залеђу, са завршним прецизним податком о величини тог простора, који је у облику неправилног амфитеатра, и који „на најширем месту није већи од петнаестак километара ваздушне линије” (АНДРИЋ, 2010: 25)

Планине и жупна долина, материја и егзистенција

Али тај уводни опис вишеградске панораме Андрић ипак не артикулише научнички сувопарно, већ књижевноуметнички, тако што поставља у основе сугестивности епски идеал и епско осмишљавање егзистенције. Тај опис не настаје механичким померањем погледа широм видног поља, већ селекцијом појединости и артикулацијом описа помоћу једног веома дискретног контраста, ако контраст уопште може бити дискретан. Читав први пасус романа семантички функционише на противстављању два елемента различите врсте, а то су простор и човекова егзистенција; на једној страни су стрме планине са реком Дрином која се пробија између њих, а на другој, град у долини, као посебно место у том простору утолико што је жариште човекове егзистенције. То противстављање носи у себи семантику поларизације: материји, која на свој колико велик и надмоћан, толико и немушт начин испуњава простор, противстављен је феномен човекове егзистенције, која је условљена много чиме, а испуњена управо тим својим специфичним смислом и вредношћу, рекло би се самоосмишљавањем. Материја испуњава до извесне мере простор и уједно чини претпоставку и оквир човекове егзистенције, у којем човек живи и траје, и то у мери у којој успе да одоли невољама и да надјача све што га у том простору угрожава. Јер, највећим својим делом тај простор, који чине стрме планине и река, је несклон егзистенцији, више препрека и претња, но подршка и извор, а само понегде у том простору нађе се понеки жупни предео, то јест, човечије станиште, оаза егзистенције. И управо у том смислу артикулише Андрић прве две реченице овога романа, једна означава материју, друга егзистенцију:

„Већим делом свога тока река Дрина протиче кроз тесне гудуре између стрмих планина или кроз дубоке кањоне окомито одсечених обала. Само на неколико места речног тока њене се обале проширују у отворене долине и стварају, било на једној било на обе стране реке жупне, делимично равне, делимично таласасте пределе, подесне за обрађивање и насеља.“

Поред ове биполарне семантичке схематизације у опису ширег географског простора, Андрић прави и индикацију динамичности, односно,

статичности целог тог описа, али њу прави у трострукој дистинкцији. Статичан елеменат панораме су стрме планине и кањони, док је река Дрина снажан динамички елеменат, а сама вишеградска долина, тај жупни предео, то место човекове егзистенције, делимично је раван, делимично таласаст, што је у феноменолошком погледу, мешовит елеменат, и статичан и умерено динамичан.

У опис вишеградске панораме, којим почиње свој роман, Андрић уграђује, дакле, две општије семантичке схематизације: једном сугеришући дихотомију простора и егзистенције, материје и живота, а другом аспект статичности, односно, динамичности.

Одмах након тога, у следећем пасусу уводног описа, Андрић издваја један посебан елеменат вишеградске панораме, а то је мост, који је, по својим семантичким индикацијама, не само нов елеменат, већ доиста посебан, изузетан елеменат. Почетним синтаagmaма наставиће Андрић описивање стрмих планина и Дрине још снажнијом стилизацијом, а онда ће им противставити мост, и прећи на описивање моста, најпре сасвим дескриптивним исказом, после којег ће извући неколико најопштијих схематизација о том изузетном елементу панораме. "На том месту где Дрина избија целом тежином своје водене масе, зелене и запењене, из привидно затвореног склопа црних и стрмих планина, стоји велики, складно срезани мост од камена, са једанест лукова широког распона." У наставку описа, пошто још једном назначи панораму Вишеграда, али сада са мостом, за који се метафорично каже да је основица целе долине, Андрић завршава тај део, управо новом феноменолошком схематизацијом најопштијег значења тог елемента панораме, заснованом не више на чињеницама, већ на једном утиску. "Тако, посматрано са дна видика, изгледа као да из широких лукова белог моста тече и разлива се не само зелена Дрина него и цео тај жупни простор, са свим што је на њему и јужним небом над њим."

Прву метафору моста, којом се за мост каже да је основица вишеградске панораме, смењује, дакле, нова, којом се значење моста конкретизује уметнички, симболичном транспозицијом моста у извориште из којег извире и река и цела та жупна долина. За симболичко значење, које Андрић уноси у свој објективни опис и мења га у уметнички, најважнији елеменат у укупној имаголошкој феноменологији вишеградске панораме је мост, који добија смисао извора и реке и жупне долине, па према томе и саме егзистенције. Не смањујући симболичку сугестивност описа, Андрић га окончава новом појединошћу: јужним небом, које испуњава сав преостли простор у горњем делу панораме, и сасвим извесно појачава симболички смисао до највеће семантичке општости сежући, у просторном аспект, до најширег оквира, а то је небо, које је део и знак бескрајног космичког пространства. Уједно, тим повратком описа на означавање простора опис се враћа тамо одакле је и почео, добијајућу пуноћу означавања свега што јесте и како јесте, знака којим се означава свеколика човекова стварност.

Мост - епска метафора најбољег у орбити човекове егзистенције

Оваквим схематизацијама значења моста опис се преусмерава са објективне научничке у уметничку сугестивност, у којој мост, тај нови, трећи елемент панораме, се издваја као средишњи, важнији и од првог и од другог елемента, и од простора и од егзистенције, по смислу који цела панорама добија, што је уводна најава артикулације смисла целе нарације ка пренесеним, симболичким схематизацијама значења, а којим све и каквим значењима, то тек треба да се током нарације конкретизује. У сваком случају, мост је елемент који семантички надилази два основна елемента уводног описа, и простор и егзистенцију, утолико што мост добија атрибуте изворишта, почетка, у оном општијем и вишем епском и архетипском (митском) смислу (свевременске највише вредности постојања), ка којем се усмерава семантичко схематизовање нарације. Утолико је мост не само главни предмет описа, већ и главна фигура помоћу које се схематизује романескна слика света и развија уметничка сугестивност нарације. Уметничка структура романа је, дакле, претходно епски постављена уводним истицањем егзистенције као изузетне вредности, а остварује се у пуној мери сукцесијом појединачних конкретизација и домета у повести вишеградског моста, а што јесте главни предмет романа.

После овакве најаве, ако не и дефиниције, семантичког артикуласања нарације која следи, Андрић посебно говори о неким од значења које мост има за вишеградску касабу, за становнике града. Осим тога што повезује две обале реке и два крака друма који тако постаје главна регионална саобраћајница, мост је за становнике долине нешто много више. Да би то објаснио, наратор, који почиње да говори у првом лицу множине уводећи сада у нарацију артикулацију колективне егзистенције, пореди мост ни са чим другим до са сунцем, чији се пак значај схематизује управо у незамењивој космичкој улози сунца у људској егзистенцији: “сунце излази изјутра да бисмо ми људи могли да видимо око себе и да свршавамо потребне послове, а залази предвече да бисмо могли да спавамо и да се одморимо од дневног напора.” Као да су становници Вишеграда прихватили мост попут космичке инстанце према којој је, од искони, подешен ритам њиховог постојања. А у аргументацији ове архетипске метафоре наратор показује у чему је изузетност моста на Дрини. “Јер тај велики, камени мост, скупоцена грађевина јединствене лепоте, каквог немају ни много богатије и прометније вароши (‘Још свега два оваква имају у целој царевини’, говорило се у старо време), једини је сталан и сигуран прелаз на целом средњем и горњем току Дрине и неопходна копча на друму који веже Босну са Србијом и преко Србије, даље, и са осталим деловима Турске царевине, све до Стамбола.” И као и другде око мостова, тако и овде, током времена, ројиле су се куће и множила

насеља на оба краја моста. “Касаба је живела од моста и расла из њега као из свога неуништивног корена.”

Овом експлицитном идентификацијом моста са трајном животодајном инстанцом града, мост постаје најважнија конкретизација једне од две стране у почетној најопштијој дихотомији слике света на простор и егзистенцију. Експлицитним семантичким схематизацијама мост је означен као прворазредни чинилац егзистенције, њен извор и њена окосница, насупрот свеколиком простору околу, суровом и немуштом. Мост је знак највише вредности постојања, синтетичка конкретизација епског идеала – епска метафора. Мост није само средишњи део вишеградске панораме, нити средишња позорница свих збивања, већ главна оса семантичких схематизација у артикулацији уметничке интерпретације.

Дело творца и критора

Да би још више појачао улогу симболичке схематизације моста, Андрић умеће у нарацију читав један пасус, који ставља у заграду, и којим се приповедање закратко прекида ради објашњења тог изузетног значења које мост има за становнике града. Јер, осим ове ћуприје на Дрини, постоји у близини још једна, а то је ћуприја на Рзаву, али у говору мештана ‘речи ‘на ћуприји’ не означавају никад рзавску ћуприју, просту дрвену грађевину без лепоте, без историје, без другог смисла осим што служи мештанима и њиховој стоци за прелаз, него увек и једино камени мост на Дрини.’” (АНДРИЋ, 2010: 26)

Мост на Дрини се издваја оним својствима којима превазилази своју најпростију сврху, издваја се најпре величином, јер је највећа грађевина у граду и околини, затим стабилношћу грађе и својом трајношћу коју ништа не може да угрози, најзад и јединственом лепотом и складношћу својих једанаест лукова усред дивљег планинског пејзажа, а поврх тога мост се издваја и својом историјом чија величина није у томе што је мост позорница и сведок свих важнијих збивања у граду, већ зато што их све надживљује пошто свима њима време одређује меру, а он одолева времену и све наткриљује својим вишим смислом и свим осталим својим вишим димензијама и вредностима које добија. Овим општим одређењима најављује се повест вишеградског моста, то јест, подробнија конкретизација значаја и величине те грађевине, која по мери узвишености семантичких схематизација како их Андрић обликује, заправо, јесте епска фигура, слика и прилика највредније егзистенције.

Тек сад, после ове спецификације симболичких конотација моста у најјачој синтези и концентрацији епских квалитета, Андрић подробније описује мост у његовом физичком изгледу, као највећу грађевину и средишњи

елемент целе вишеградске панораме, нижући основне податке и запажања о самој грађевини, о дужини и ширини моста, о стубовима и каменој огради, о проширењу на средини које се зове капија, са чесмом и натписом, “хронограмом који у тринаест стихова казује име оног који је подигао мост и годину кад је подигнут.” (АНДРИЋ, 2010: 26)

После јасног усмеравања артикулације ка епској семантици и кратког описа моста као грађевине, Андрић најављује оно што ће бити главни предмет приповедања, а то су догађаји и све оно што чини егзистенцију, њену динамику и величину у тој жупној долини са велелепним мостом. Једном једином реченицом, кратком експликацијом тог преласка на приповедање, Андрић преусмерава пажњу са средишњег елемента вишеградске панораме, на догађаје вишеградске повести: “На мосту и његовој капији, око њега или у вези са њим, тече и развија се, као што ћемо видети, живот човека из касабе.”

Тај предмет нарације, живот људи једног града, јесте стандардни романескни, па према томе и епски предмет, али постављање и развијање уметничке интерпретације тог живота уводном сликовитом и метафоричном артикулацијом епског идеала помоћу високо схематизоване симболичке пројекције једне величанствене грађевине оригинална је Андрићева списатељска замисао, утолико оригиналнија што је истовремено и модификација епског дискурса. Јер симболичким схематизацијама и транспозицијама значења извршена је несумњива трансформација епског идеала, чији главни протагониста, односно, конкретизација, није ниједан изузетан човек, већ једна изузетна грађевина – мост, који јесте велико дело људских руку, и то многих. Дакле, то није пример идеалне појединачне судбине и подвига, већ блистав пример човековог стварања, једна величанствена градитељска творевина.

Литература

АНДРИЋ, 2010: Иво Андрић, *На Дрини Ћуприја*, у *Иво Андрић I*, едисија Десет векова српске књижевности, Издавачки центар Матице српске, Нови Сад, 2010.

Stojan M. Djordjić

INNOVATION OF THE EPIC INSPIRATION IN THE NOVEL *THE BRIDGE ON THE DRINA*

The author studies the artistic structure of *The Bridge on the Drina*, which is primarily determined by the epic inspiration and modern experience of existence. These two elements are completely synchronised because of Andrić's technique of abstract narration which he developed using the most general schemes of novel writing. Thus, he managed to create a unique artistic interpretation of the centuries-long records of the town of Višegrad.

Key words: epic inspiration, narration, modern experience of existence, universal expression.